

KUPUJEM, JER JE APSURDNO

OŠTRO KRITIZIRAJUĆI KONCEPT I RETORIKU INDUSTRIJE ZA SAMOPOMOĆ, AUTOR NEPRESTANO ISTIČE KAKO MU NIJE CILJ PONUDITI GOTOV RECEPT ZA SREĆU I DOBAR ŽIVOT, VEĆ POTAKNUTI ČITATELJA DA OSVIJESTI VLASTITU (APSURDNU) POZICIJU. NO TO JE, ČINI SE, LAKŠE REĆI NEGO UČINITI

NADA KUJUNDŽIĆ

U filmu *Ljubav i smrt* (*Love and Death*, 1976.), jednome od ranijih uradaka Woodyja Allena, neurotični Boris (igra ga, a tko drugi nego sam Allen) očajnički pokušava dokučiti smisao života, pitajući se nismo li svi mi zapravo tek "hrpa apsurdnih ljudi koja jurca uokolo bez svrhe i cilja?". Michael Foley, profesor informacijske tehnologije, romanopisac i književni prevoditelj, na Borisovo bi pitanje bez sumnje odgovorio jasnim i glasnim "Da!" U svom prvom publicističkom uratku, filozofski intoniranoj studiji o jadima i radostima suvremenog društva simptomatičnog naslova *Doba apsurdnosti* (i još simptomatičnijeg podnaslova *Zašto nam moderan život ne dopušta da budemo sretni*), ovaj se irski autor upušta u nezahvalno, ali itekako potrebno analiziranje brojnih aspekata suvremenog života, od krstarenja i šopingiranja, do virtualnih svjetova i društvenih mreža. U središte ovog literarnog makrokozmosa smješten je mikrokozmos suvremenog čovjeka kakvim ga vidi Foley, i.e. samodopadnog i površnog, gotovo patološki uvjerenog u vlastitu važnost, čovjeka bez obaveza koji živi u trenutku i za trenutak, koji želi sve i želi to sada (jer on to, naravno, zaslužuje). Paradoks svijeta u kojem živimo jest taj da nikada nismo imali više, no istodobno nikada nismo željeli više; "Tko ne osjeća da zaslužuje više i tko nije ojađen zato što ne dobiva više?" pita se Foley. "Izgledjeli afrički seljak zacijelo ne osjeća nepravdu u tolikoj mjeri kao sredovječni zapadnjački muškarac kojemu nitko nikada nije pružio oralno zadovoljstvo." Je li u takvim okolnostima sreća uopće moguća, ili nam, pak, ne preostaje drugo do li vrstati taj pojam među arhaizme? Je li sreća u suvremenom svijetu doista tek proizvod *photoshopa*, kako to pjeva Hladno pivo, ili možda ipak "nije sve tako sivo"? U pokušaju da odgovori na ova i slična pitanja, Foley se okreće "najboljim umovima prošlosti i sadašnjosti", što će reći književnicima (Flaubert, Proust, Joyce) i filozofima (spominje se gotovo svako zvučnije ime od Aristotela do Camusa), ali i neuroznanstvenicima, sociolozima, psiholozima, čak i fizičarima.

KAKO VAM PROUST MOŽE PROMIJENITI ŽIVOT Iako ovakav interdisciplinarni pristup nominalno omogućava autoru da svoj predmet razmotri s različitih strana, Foley se u svojim promišljanjima ipak doima prilično jednostranim. Drugim riječima, većina citata ili statističkih podataka navodi se kako bi potkrijepila autorove osobne (pesimistične, ogorčene) stavove, bez uvida u ono što "druga strana" ima za reći, a tu je i mnogo takozvanih "primjera" koji nisu drugo do li imaginarni scenariji iz razigrane mašte samog Foleya. I dok se autorov neprikriveni animozitet prema društvenim mrežama, seksu za jednu noć i seriji *Prijatelji* na trenutke može doimati kao bijesna tirada u stilu u-moje-vrijeme-svijet-je-bio-bolji, nemoguće je

odoljeti Foleyjevoj finoj (auto)ironiji. Na koncu konca, kako priznaje, ni sam nije imun na neke od suvremenih "poroka" kao što je potreba da se bude *cool*, a koja se u njegovom slučaju manifestira kao kulturni snobizam (a sve dok nekim čudom svijet ne zahvati iznenadna pomama za Proustom, može mu i bit!). Ova kombinacija subjektivnog i objektivnog, gotovo memoarskog i znanstvenog, mjestimično podsjeća na prozu Alaina de Bottona (tim više što se i Foley deklarira kao ljubitelj Marcela Prousta), kojega se u *Doba apsurdnosti* obilno citira.

Paradoksalno je da nikada nije bilo više savjeta i recepata za instant sreću, a istovremeno toliko nezadovoljstva i egzistencijalnog očajja. Čini se kako sreća i obilje ne idu uvijek ruku pod ruku. Umjesto raznoraznih "koraka", "programa" i inih uputa na kojima je niknula cvjetajuća industrija knjiga za samopomoć, Foley preporučuje klasike, što literarne (tko može bolje odagnati depresiju od čovjeka koji je posljednje godine života proveo u svojevoluminoznoj izolaciji u sobi obloženoj plutom), što filozofske. I dok nitko ne bi pomislio osporavati autoritet jednog Schopenhauera ili Nietzschea, pitanje koje postavlja autor *Doba apsurdnosti* jest da li, a ako da kako i u kojoj mjeri, ovi intelektualni *übermenschi* mogu doista pomoći suvremenom čovjeku s njegovim, hajmo reći, praktičnim problemima. Na kraju krajeva, "samo rijetki od njih [filozofa, ne suvremenih ljudi] imali su žene ili djecu ili su bili primorani mukotrpno raditi za svoj kruh". Sokrat ili Buddha teško da će biti naš prvi izbor u slučaju ljubavnih problema, a tko to među radnim narodom ima vremena za žustre višesatne šetnje *à la Nietzsche*? Drugim riječima, "što ti ljudi mogu reći onima koji rade za život, ostaju sa svojim partnerima i podižu obitelj?" Kako ispada, mnogo toga. Suvremeno doba koje "mrzi razmišljati" tako će, smatra Foley, najviše profitirati upravo od intelektualnih stimulansa skrivenih na stranicama klasika, ako već nije odmah u stanju dokučiti mogućnosti njihove praktične primjene. Maksimalno pojednostavljeno, bitno je razmišljati, promišljati i mućnuti svojom glavom; sve ostalo doći će samo.

Oštro kritizirajući koncept i retoriku industrije za samopomoć, Foley neprestano ističe kako mu nije cilj ponuditi gotov recept za sreću i dobar život, već potaknuti čitatelja da osvijesti vlastitu (apsurdnu) poziciju te zauzme kritički odnos spram društva u kojem živi. No to je, čini se, lakše reći nego učiniti pa tako Foley ipak povremeno upada u zamku "pohlepnog doba koje zahtijeva naputke za život u kratkim crtama". Pretposljednji dio knjige naslovljen *Primjene* donosi neku vrstu studija slučaja u kojima autor oprimjeruje vlastitu teoriju na konkretnim pojavama (posao, ljubav, starost); taj je dio ujedno i najslabija karika inače intrigantne, inteligentne i, da, duhovite studije. To možda i nije sasvim začuđujuće; na kraju krajeva, čini se pomalo

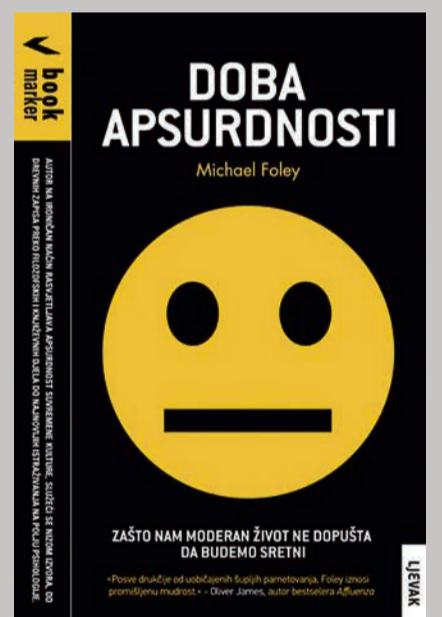
kontraproduktivnim potrošiti dvjestotinjak stranica dekonstruirajući razne oblike *carpe diem* propagande, a zatim se i sam okušati u ulozi gurua ili, kako se to danas stručno naziva, životnog trenera. Da ne spominjem da se velik dio tzv. savjeta (ili, ako hoćete, uputa za sreću) doima prilično naivno, primjerice, "jačanje prezira prema nasilnom šefu" kao sredstvo transformacije svakidašnje jadikovke u odu radosti. U konačnici, praktični savjeti u kontekstu ove knjige sasvim su izlišni; *Doba apsurdnosti* uspješno izvršava svoj primarni cilj poticanja na kritičko promišljanje apsurdnosti suvremenog društva, a upravo to je i prvi korak ka samoboljitzu i istupanju iz krda.

**— ZABILJEŽEN JE
DRASTIČAN PAD U
PRODAJI NARANČI.
ZAŠTO? LJUDIMA SE
JEDNOSTAVNO NE DA
GULITI IH —**

tako zavodljivim i poželjnim na polici supermarketa, u našem dnevnom boravku doima se mnogo prozaičnijim. Suvremeno "štovanje potencijala", kako ga naziva Foley, podržava želju obećanjem čije se ispunjenje odgaga *ad infinitum*. Poput pekmeza u Carrolllovoj *Alici iza zrcala* koji je na meniju jučer i sutra, ali nikada danas, suvremenog potrošača uzbuđuje jedino pomisao na ono što će tek kupiti. Jednom kupljen, predmet gubi auru potencijala te kao takav ne pruža nikakvo ispunjenje ili užitek. Ne preostaje nam drugo nego krenuti u potragu za novim.

No nije samo kupovina postala samodostatna. Foley ističe kako je i komunikacija ispražnjena od svakog smisla i sadržaja. Bitno je tek komunicirati, čak i ako nemate ništa osobito za reći. Važno je oglašiti se, podsjetiti na vlastitu prisutnost. Fenomen društvenih mreža možda i predstavlja lakši i jefitiniji način razmjene poruka, želja i pozdrava, ali isto tako postupno briše nekad davno ljubomorno čuvanu granicu između javnog i privatnog. Intima postaje javno vlasništvo, a želja da se ista zaštiti doživljava se kao zastarjela, ekscentrična, "čak perverzna". Na kraju krajeva, kako primjećuje (odveć) ambiciozna voditeljica TV prognoze (igra je Nicole Kidman) u Van Santovom filmu *To Die For* (u nas prikazivan pod nazivom *Djevojka za koju se umire*), "čemu raditi bilo što ako te nitko ne gleda?". Srećom po nas, blagodati poput sveprožimajućeg *Facebooka* ili *YouTubea* na kojima se zanimljivost nečijeg života mjeri u *lajkovima*, osiguravaju vam vaših pet minuta slave i pružaju prostor za nesmetanu egzibiciju vlastitog (anti)talenta (sudeći po broju pregledanih internetskih snimaka, "antitalenti" su mnogo zanimljiviji od svojih darovitih kolega). Na koncu, svatko *zaslužuje* priliku, zar ne? "Danas svi *zaslužuju* odmor (što ne znači samo stanku, nego putovanje na poželjno odredište u inozemstvu): studenti stalno *zaslužuju* više ocjene (bez obzira na kriterije ocjenjivanja, njihov argument uvijek glasi: "Ali proveo sam x sati na ome"), zaposlenici *zaslužuju* promaknuće (čak i kada ne ispunjavaju nijedan preduvjet za to), umjetnici *zaslužuju* veće priznanje (sve napisano *zaslužuje* biti objavljeno, sve naslikano *zaslužuje* biti izloženo, svi izvođači *zaslužuju* biti na pozornici). Neuspjeh je zastario pojam. Nitko ne želi prihvatiti da su samo rijetki dostojni viših ocjena ili umjetničkog priznanja te da ne postoji partner iz snova. Dakle, neuspjeh je nova zabranjena riječ".

KULTURA HEDONIZMA Živimo u doba kada nam je (barem nominalno) sve dostupno: od informacija i obrazovnih

Michael Foley, *Doba apsurdnosti. Zašto nam moderan život ne dopušta da budemo sretni*, s engleskoga prevela Petra Štrok; Naklada Ljevak, Zagreb, 2011.

HABEO, ERGO SUM Foleyjeva kritička oštrica osobito je nemilosrdna prema hramovima potrošačke kulture, trgovačkim centrima, ali i prema (uglavnom nekontroliranoj) kupovini kao takvoj. Da se razumijemo, nije grijeh otići u dućan i nešto kupiti (ako jest, nema nam spasa); problem je u tome što je naglasak u sintagmi "nešto kupiti" gotovo neprimjetno premješten sa "nešto" na "kupiti". Užitek više ne proizlazi iz konkretnih proizvoda, već iz samog čina trošenja novca. U svijetu u kojemu se ne željeti ništa smatra vrlo priprostim, zvuk prolaska šarene kartice kroz maleni uređaj pričvršćen na kraju pokretne trake predstavlja razliku između nesreće i sreće. No ovaj umjetno induciran osjećaj blaženstva samo je trenutačan. Ono što se doimalo

— **LJUBAVNICI, DAKLE, MORAJU BITI INVENTIVNI I UVIJEK SPREMNI NA AKCIJU, DOK SE OD ZAPOSLENIH, PAK, OČEKUJE DA BUDU NASMIJANI, PRISTUPAČNI, VESELI I DUHOVITI. BEZ OBZIRA NA UMOR, BOLEST ILI OSOBNE FRUSTRACIJE, OSMIJEH JE POSTOJAN —**

mogućnosti do skupih dizajnerskih krpica. Doba kada se na policama mogla naći tek jedna (ako i toliko) vrsta praška za rublje ili čokolade doima se kao neprivlačna epizoda iz daleke, mračne prošlosti. No, pita se Foley, je li stanje neograničenih mogućnosti uistinu dar s neba? Sjećate se one priče o magarcu koji krepa od gladi jer se ne može odlučiti između dva ponuđena plasta sijena? U istoj situaciji, suvremeni bi potrošač najvjerojatnije otišao u drugi ekstrem – čemu izabrati jedan, ako možeš imati oba! Spomenuto (pre)obilje mogućnosti u kombinaciji s jer-ja-to-zaslужujem doktrinom u koju se kune konzumeristički *homo novus*, potiče bezgranični hedonizam u kojem više nije grijeh podleći iskušenju već, naprotiv, pokušati mu se oduprijeti. Samokontrola i odgovornost nadglasane su prodornim uzvikom: "I want it all! And I want it now!" zbog kojih trgovci zadovoljno trljaju ruke, a velikani filozofske misli okreću se u grobovima. Čini se da se poludjeli *id* nekako oteo nadzoru nadređenih mu psiholoških instanci pa se suvremeni čovjek (u potpunosti vođen nagonima) ravna isključivo mišlju kako si valja osigurati maksimalno zadovoljstvo uz minimalnu neugodu, odnosno teškoće i napore. A upravo su teškoće i napori ono što gorespomenuti filozofi navode kao preduvjet istinskog zadovoljstva. "Da se možemo osjećati dobro bez napora, više se ne bismo osjećali dobro", tvrdi Foley, odnosno, da citiram naslovnog junaka Allenovog klasika *Broadway Danny Rose*: "Znaš koja je moja filozofija života? Važno je zabaviti se, ali moraš malo i patiti, inače propuštaš čitavu poantu života".

Popis zabranjenih riječi na "n" postupno se povećava: uz gorespomenuti "neuspjeh", tu je i "napor". Danas ljudi sjedaju u auto kako bi se odvezli par metara (ne, ne pretjerujem) niže do pekare. Zazorni napor ne mora nužno biti fizičke prirode – opće je poznato kako najvećurodu imaju filmovi / knjige koje dopuštaju gledatelju / čitatelju da "pusti mozak na pašu". "Što da mislimo o svijetu," očajan je Foley, "u kojemu se u barovima, kafićima, restoranima, hotelima, robnim kućama, buticima, samoposlugama, hotelima, vlakovima, predvorjima, dizalima i toaletima vlada neprestana glazba? Sve je teže uživati u tihom, opuštajućem pišanju." Zvučna kulisa protiv koje rogorbori Foley upravo je to – kulisa, pozadinska buka, a ne prava glazba koja u slušatelju nastoji izazvati emociju, kao što su i praznoglavi filmići tek serija zgodnih sličica bez prave poante. "Bitno da nešto svira za žedna uha, da nikog ne dira dok pere il' kuha" – i opet Hladno pivo uskače s prigodnim citatom. Ne samo da se naglasak premješta s dubinskog na površinsko, već, smatra Foley, "koncept 'ispod' više ne postoji". Ostaje nam samo površina.

SRETNI SIZIF Kako to da se upravo sreća otkriva kao osobito problematičan koncept u kontekstu suvremenog života? Zašto nam moderni život ne dopušta da budemo sretni? Malo je teško u to povjerovati

kad se sjetimo svih šarenih reklama i pogodnosti koje su osmišljene baš zbog nas, kako bi nama bilo ljepše, lakše i ugodnije. Problem nastaje u trenutku kada se svi ti primamljivi i poželjni koncepti poput sreće, zadovoljstva ili želje za promjenama transformiraju u bespogovorne imperativne. Moto *Carpe diem* kojim se (uglavnom kratkotrajno) zanosi svaki gledatelj Weirovog *Društva mrtvih pjesnika*, poprimio je oblik Damoklovog mača koji

visi nad glavom suvremenog čovjeka, čiji se život pretvorio u jedno beskonačno "brže, više, jače". Sve je potrošno i zamjenjivo, od odjeće do ljubavnika i prijatelja. Kad smo već ljubavnika, Foley se nadovezuje na ideju o seksualnoj revoluciji kao svojevrsnoj tiraniji koju je u svom *Paradoksu ljubavi* iznio Pascal Bruckner. Pravo na to da sami odlučujete s kime, kada i na koji način prakticirate spolne odnose, mutiralo je u imperativ neprestanog eksperimentiranja: "Danas seks nalikuje brodjevskom mjuziklu – zahtijeva originalan scenarij, kostime, rekvizite, pozornicu, posebnu rasvjetu i, naravno, zdravu, energičnu i entuzijastičnu družinu sportaša i akrobata koji znaju pjevati i plesati. Danas svi moraju biti cirkusanti u krevetu... ma, cirkusanti u cijeloj kući". Ljubavnici, dakle, moraju

biti inventivni i uvijek spremni na akciju, dok se od zaposlenih, pak, očekuje da budu nasmijani, pristupačni, veseli i duhoviti. Bez obzira na umor, bolest ili osobne frustracije, osmijeh je postojan.

Upravo su takvi profesionalni osmjehi jedan od razloga zašto nam se svaki osmijeh pa i onaj iskreni, nužno doima lažnim, a sam spomen riječi "sreća" stvara gorak okus u ustima evocirajući "blažene osmjehje, zvukove udaraljki, narančaste halje i majice s natpisom: *Today is the first day of the rest of your life*". Čini se kako je nemoćuće prevaliti riječ na "s" (ne "sranje", već "sreća") preko usana bez ciničnog podsmijeha, no istovremeno i najokorjeliji cinici potajno priželjkuju da i njima Fortuna napokon zakuca na vrata. Flaubert tvrdi da je sreća nedostižna (što drugo očekivati od čovjeka koji život uspoređuje s tanjurom juhe punim dlaka?); Foley ipak nije toliko pesimističan, no, kako objašnjava, paradoks sreće leži u tome da ukoliko smo sretni, toga nismo svjesni (a to, pak, znači da nitko tko pjeva "Kad si sretan, lupi dlanom ti o dlan" zapravo nije sretan).

I, u čemu je tajna? Kako ostati (uvjetno rečeno) normalan u ovom ludom, ludom svijetu? Foleyjev recept (ako ga se može tako nazvati) prilično je jednostavan: meditiraj, njeguj mir i tišinu, razmišljaj. Bučna, dinamična svakodnevnica koja neprestano napada sva osjetila i otupljuje um, čini sve kako bi prakticiranje gorenavedenih

metoda maksimalno otežala. Možda i bolje, jer naposljetku, poanta je u procesu, a ne konačnom cilju. Kako je to ustvrdio Tolstoj, jedina spoznaja dostupna čovjeka jest da je život besmislen. Samo osvješćavanje i prihvaćanje apsurdnosti vlastite pozicije može dovesti do njezinog prihvaćanja i razumijevanja, a, tko zna, možda i sreće. Stoga valja obrađivati svoj vrt, odnosno, kako pozivajući se na Camusa kaže Foley, gurati svoj kamen, i to oslobođen svih iluzija o možebitnoj svrhovitosti vlastite pozicije, bez nade u neki budući bijeg ili bolje sutra. Jer, "Sizif je bio sretan u apsurdnosti i jalovosti stalnoga guranja kamena uzbrdo". Nedostacima i omaškama usprkos, *Doba apsurdnosti* poticajno je i promišljeno djelo. Čini mi se prigodnim zaključiti ovaj prikaz jednom od Foleyjevih anegdota koja svojim gorko-slatkim tonom savršeno oprimjeruje "vedrog depresivca" kojeg autor drži ključnom ikonom našeg doba, a koja ujedno krasi i naslovnicu hrvatskog izdanja knjige. Dakle, zabilježen je drastičan pad u prodaji naranči. Zašto? Ljudima se jednostavno ne da guliti ih! Da nije tragično, bilo bi smiješno. ■

OGLAS

HUPT - HUMANISTIKA U POSTTRANZICIJI

**Prva međunarodna poslijediplomska konferencija Poslijediplomskog doktorskog studija književnosti, izvedbenih umjetnosti, filma i kulture
Zagreb, 27. - 28. siječnja 2012.**

Poštovane kolegice i poštovani kolege,

iznimno nam je zadovoljstvo pozvati vas na Prvu međunarodnu poslijediplomsku konferenciju **Dosezi psihoanalize: književnost, izvedbene umjetnosti, film i kultura** u organizaciji doktoranada Poslijediplomskog doktorskog studija književnosti, izvedbenih umjetnosti, filma i kulture koja će se održati **27. i 28. siječnja 2012.** na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Svrha je konferencije doktorandima pružiti ravnopravnu mogućnost da predstavite svoje radove. Ovogodišnja konferencija posvećena je položaju psihoanalitičke teorije i kritike na polju humanistike i društvenih znanosti.

Od Freudove teorije, koja uvelike nastaje u krilu književnog predloška, preko Lacanovih čitanja Freuda natopljenih književnim figurama, sve do suvremene tzv. postlakanovske teorije koja inzistira na pregibima tekstualnog i traumatskog, psihoanaliza nije iscrpila interes za estetski predmet. Jednako tako, znanost o književnosti, filmologija, teatrologija, izvedbeni studiji, kao i kulturalna antropologija, filozofija i rodni studiji prizivaju psihoanalitičke koncepte.

Kako bismo zajedno promislili točke susreta i sjecišta između umjetnosti i psihoanalize, kako se one međusobno zrcale te koliko psihoanaliza sužava, proširuje i pomiče granice interpretacije, pozivamo vas da pošaljete prijedloge svojih izlaganja.

Plenarni izlagači: Morana Čale, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Mladen Dolar, Filozofski fakultet Sveučilišta u Ljubljani
Alenka Zupancič, Znanstveno-istraživački centar (ZRC - SAZU)

Predložene teme:

- Postoji li znanost o nesvjesnom i kako psihoanaliza tretira znanje? Koji je status psihoanalize u humanističkim i društvenim disciplinama?
- Zašto su umjetnost i psihoanaliza trajno usmjerene jedna na drugu? U kojoj mjeri psihoanalitička kritika uzima u obzir autonomiju umjetnosti?
- Zašto je spolna razlika u psihoanalizi privilegirana? Potire li spolna razlika koncept rodni identiteta? Kako psihoanalitička teorija tretira klasnu, rasnu i etničku razliku?
- Može li se prošlošću gospodariti? Kome je upućena ispovijest? Što se ponavlja svjedočenjem? Tko je subjekt jezika?
- Tko se čuje kada *Ja* govori? Ima li žudnja oči? Za čiji je pogled *Ja* slika?

- Duljina izlaganja ograničena je na petnaest minuta. Svi recenzirani i prihvaćeni radovi do 30000 znakova bit će objavljeni u zborniku. Naslov rada i sažetak do 250 riječi molimo da pošaljete na adresu hupt2012@gmail.com do **1. rujna 2011.**

Obavijest o prihvaćenim temama izlaganja bit će poslana do **15. rujna 2011.**

Organizacijski odbor: Ivan Majić

Andrea Milanko
Ana Tomljenović